

Reytt kjøt hevur vart føroyingar móti CTD

Føroyingar hava etið nógv reytt kjøt, tí torført hevur verið at fingið fatur á øðrum mati. Seyðakjøt, serliga skerpikjøt, og helst eisini tvøst hevur nógv karnitin í sær, sum CTD-sjúklingar hava tørv á. Karnitini ríki kosturin hevur megnað at hildið fleiri føroyingum á lívi, so teir hava rokkið vaksnan aldur. Men nú eta føroyingar minni reytt kjøt, og tí gerast fleiri sjúk av CTD.

Ulrike Steuerwald fann fyrstu tilburðirnar av CTD í Føroyum.

Fakta

Navn: Ulrike Steuerwald
Aldur: 56 ár
Útbúgving: Barnalækni
Starv: Barnalækni í Hannover og á Deildini fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu, granskarar á rannsóknarstovuni Screening-Labor Hannover

Orð: Dagmar Joensen-Næs

Tá týski barnalæknin, Ulrike Steuerwald, staðfesti fyrsta tilburðin av CTD í Føroyum í 1995, ivaðist hon ikki í, at CTD var ein sjúka, ið bara rakti børn.

CTD er ein arvalig sjúka, sum er kend um allan heim. Men í øðrum londum doyggja tey flestu, ið hava CTD, helst longu sum smábørn.

Hjá fólk, ið hava CTD, megna kyknurnar í kroppinum ikki eins væl at brenna feitt sum hjá frískum fólk. Kyknurnar hava brúk fyri karnitini, sum serliga finst í kjøti, fyri at brenna feitt, og fólk við CTD hava niðurstøttan førleika at flyta karnitinið inn í kyknurnar.

Til fyrri heilt fáum árum síðani varð hildið, at bert børn kundu hava sjúkuna, og tí kannaðu barnalæknarnir í Føroyum í fyrstani bert børn fyri CTD. Teir komu skjótt fram á fleiri børn, ið høvdu CTD ella vóru deyð av sjúkuni. Tey, ið vóru sjúk, fingi karnitin

sum heilivág, so feittbrenningin fekk at rigga, og tey kundu liva eitt vanligt lív.

Eisini vaksni

Men í 2008 gjørdist greitt, at eisini vaksni fólk kunnu hava CTD. Ein ungur føroyingur doyði av sjúkuni, og árið eftir doyði aftur ein ung føroysk kvinna av CTD. Kanningar vistu, at eisini onnur vaksni fólk, ið vóru deyð bráðliga, høvdu havt CTD.

Tá Ulrike kannaði familjuviðurskiptini hjá teimum, ið høvdu fingið staðfest CTD, visti tað seg, at tey flestu høvdu onkran í familjuni, ið vóru deyð ung, uttan at nakar hevði vitað hví.

Ulrike kom til ta niðurstøðu, at tað mátti vera tann serligi karnitini-ríki maturin, ið føroyingar kunna liva við CTD nógv longri enn fólk aðrastaðni, sigur Ulrike.

– Føroyingar hava etið mat við nógv meira karnitini enn fólk í øðrum londum, sum eta meiri ljóst kjøt frá høsnaðum og svini og eisini eta meira av øðrum mati enn kjøti. Tí hava føroyingar kunna liva við CTD nógv longri enn fólk aðrastaðni, sigur Ulrike.

Eisini tann nógv fiskurin, ið føroyingar hava etið, hevur verið góður fyri CTD-sjúklingar. Proteinið í fiskinum økir um karnitinnøgdina, ið kroppurin sjálvur framleiðir, og er eisini í sær sjálvum ein góð orkukelda, sum ger

CTD-sjúklingar minni tengdar av at skula brenna feitt.

Seinnu árinu eru føroyingar farnir at eta meira innflutt kjøt, serliga høsnaðkjøt og svina-kjøt, sum hevur minni karnitin í sær enn seyðakjøt og annað reytt kjøt. Skerpikjøt er ikki gerandis-kostur nógvastaðni, og hvalatvøst hava nógv fólk lagt heilt av at eta, tí tað er dálkað.

Nógvir ungir føroyingar flyta nú eisini av landinum, serliga í lestrarorindum, og tá fáa tey uppafur minni av tí karnitini-ríka kosti, tey eru uppvaksin við.

– Tey flestu av teimum, ið eru deyð av CTD, eru vorðin sjúk eftir, at tey eru flutt til Danmarkar. Fleiri hava verið lesandi og hava tí helst ikki havt ráð at keypa reytt kjøt, ið er dýrari enn annað kjøt, sigur Ulrike.

Løtt at viðgera

CTD er ein lívshættislig sjúka, men hon er sera løtt at viðgera, tá hon er staðfest. Tey sjúku skulu taka karnitin sum iskoytisheilivág fleiri ferðir um dagin og hava tá eina góðar møguleikar at liva eitt langt og gott lív sum onnur.

– Fólk, ið hava CTD, kunnu ikki klára seg við at eta kjøt við nógvum karnitini, tí tað skulu sera stórar nøgdur til fyri at fáa nógv mikið, sigur Ulrike.

Av tí at sjúkan er so løtt at viðgera, hevur tað stóran týdning at finna øll tey, ið hava CTD, í tøkum tíma.

Síðani 2003 hava allir føroyskir nýføðingar verið kannaðir fyri CTD, og í 2009 fingi allir føroyingar tilboð um at lata seg kanna fyri CTD. Umleið 30.000 fólk eru nú kannaði.

Higartil hava áleið 150 føroyingar fingið staðfest CTD. Hóast nógv hevur verið gjørt fyri at kanna fólk fyri CTD, heldur Ulrike Steuerwald framvegis ikki, at øll eru funnin, ið hava hesa lívshættisligu sjúkuna.

Ein orsök er, at blóðroyndir

av nýføðingum ikki altíð eru eftirfarandi, tí børnini eru ávirkaði av, hvussu nógv karnitin mamman hevur. Nøkur børn, ið hava CTD, hava nógv mikið karnitin, tá tey verða fødd, men tað minskar skjótt, tí pinkubørn framleiða lítið og einki karnitin sjálvi og fáa heldur ikki nakað við móðurmjólkini. Ulrike hevur tí mælt til, at karnitinið í blóðinum hjá øllum børnum verður kannað aftur, tá tey eru fyra vikur gomul.

Fyri at finna øll tey, ið hava CTD, hevur Ulrike eisini mælt til, at ilegukanningar verða gjørdar av øllum føroyingum.

– Men tað fer framvegis at vera neyðugt eisini at máta karnitinið í blóðinum, tí vit kunnu ikki vera vis í, at vit kenna øll sleg av ilegubrekum, ið geva CTD, sigur hon.

Fleiri sleg av CTD er higartil funnin í Føroyum. Munur er á, hvussu álvarslig slegini eru, og líkt er til, at fólk kunnu liva í nógv ár við einum lættari slegi av CTD uttan at gerast sjúk, um tey eta mat við nógvum karnitini. Men Ulrike heldur kortini, at øll, ið fáa staðfest CTD, eiga at fáa karnitin sum iskoytisheilivág.

– Vit kunnu ikki víta, hvørji tey eru, ið møguliga kunnu klára seg við at eta kost við nógvum

karnitini, og tá sjúkan er so løtt at viðgera, kunnu vit ikki loyva okkum at lata vera við at viðgera nøkur, sigur hon.

Tíggjundi hvør er berari

CTD er ein av fleiri arvaligum sjúkum, ið hevur havt góðar møguleikar at breitt seg í Føroyum, tí føroyingar eru so nær skyldir.

– CTD hevur helst verið í Føroyum í minst 300 ár, og einki er at ivast í, at sjúkan hevur kravt nógv lív, men eingin hevur vitað, hví hesi fólk eru deyð, sigur Ulrike.

Karnitini-ríki føroyski kosturin og tað, at føroyingar hava etið nógv mikið kjøt, hava gjørt, at fleiri hava livað nógv leingi við sjúkuni til, at tey sjálvi hava kunna fingið børn, og tí hava uppafur fleiri arvað sjúkuna.

Kanningar hava vist, at minst tíggjundi hvør føroyingur er berari av sjúkuni uttan sjálvur at vera sjúk. Møguleikin fyri, at tvær berarar finna saman og fáa børn, ið kunnu fáa CTD, er tískil stórur.

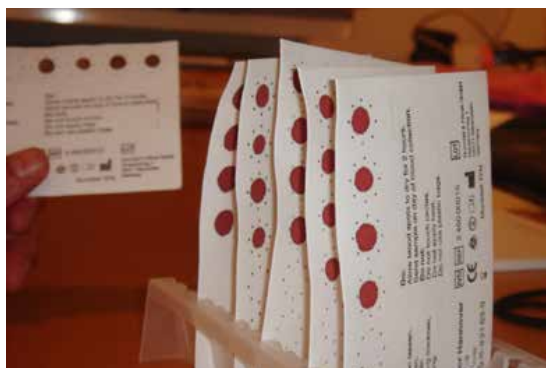
– Allir føroyingar eiga at lata seg kanna fyri CTD. Og tey, ið ikki víta, um tey hava sjúkuna, kunna ikki kenna seg trygg við at eta nógv reytt kjøt, tí tað verjur bara til eitt vist, heldur Ulrike Steuerwald.

CTD stendur fyri Carnitin Transport Deficiency og er ein sjúka, har evnini hjá kyknunum í kroppinum at framleiða orku við at brenna feitt eru niðurstøtt.

Høgt innihald av karnitini í kyknunum er ein fyrirtreyt fyri, at kroppurin kann brenna feitt. Karnitinið í kyknunum stavar frá føði, serliga kjøti, og verður eisini framleitt av kroppinum sjálvum. Fyri at tryggja, at nógv mikið av karnitini er í kyknunum, hava nógvir kyknur karnitin-transportarar í kyknuveggjunum. Hjá fólk við CTD virka hesar pumpur næstan ikki, og tí fáa kyknurnar ov lítið av karnitini og verða ikki færar fyri at brenna feitt. Avleiðingin av hesum er, at kroppurin fær ov lítt orku.

Vanliga megnar kroppurin hjá fólk við CTD at útvega sær neyðugu orkuna við at brenna sukur, onnur kolhydratir og protein, men um fólk við CTD spýggja ella ikki megna at eta, fáa tey skjótt ov lítt orku. Tað hevur við sær, at serliga tey gøgn, ið brúka mest orku, fáa stórar trupulleikar – tað vil siga heilan og vøddarnir, harímillum hjartað.

Sjúkan kann eisini við tíðini spakuliga ávirka tær kyknurnar, ið fáa hjartað at sláa. Tað kann hava við sær, at fólk bráðliga doyggja av hjartablaktran.

29.000 føroyingar hava látið seg kanna fyri CTD.